

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Василюк Т.Г.

«__» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 20__ р.

**ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА: СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗСП-м-22
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
Лісовської Ліани Владиславівни
Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент Василюк Т. Г.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Лісовська Ліана Владиславівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
1.1. Поняття батьківства у науковій літературі.....	9
1.2. Аналіз різних аспектів батьківства.....	12
1.2.1. Фізіологічний аспект.....	12
1.2.2. Правовий аспект.....	14
1.2.3. Психологічний аспект.....	18
1.2.4. Соціальний аспект.....	21
1.3. Роль сексуальної просвіти здобувачів вищої освіти у формуванні свідомого ставлення до батьківства.....	24
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
2.1. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти	27
2.2. Розробка програми формування усвідомленого батьківства для здобувачів вищої освіти.....	33
Висновки до другого розділу	36
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
3.1. Роль закладу вищої освіти у формуванні усвідомленого батьківства студентів.....	37
3.2. Методичні рекомендації педагогічним працівникам з підвищення рівня усвідомленого батьківства здобувачів в умовах закладу освіти... Висновки до третього розділу.....	39 41
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	45

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні, як і багато років поспіль, молодь залишається найбільш значущою категорією населення. Саме для молоді створюються найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку, адже здобуті у процесі навчання знання, уміння та навички сучасної молодої людини згодом принесуть користь державі у вигляді висококваліфікованого вмотивованого до праці фахівця, громадянина із активною соціальною позицією, успішно соціалізованої особистості. Тож, у закладах освіти усіх рівнів велика увага приділяється всебічному розвитку здобувача освіти.

Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» в Україні молодь – це молоді особи – особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах (стаття 1). Це вік навчання, першого робочого місця, вік створення сім'ї тощо.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти та закладеного в ній змісту, Україна в своїй державній освітній політиці орієнтується на стратегію прискореного, випереджального розвитку освіти і науки, фізичних, інтелектуальних, моральних та інших сутнісних сил особистості, які забезпечують її самоствердження і самореалізацію. Також підготовка до самостійного сімейного життя є невід'ємною складовою процесу соціалізації особистості. Основи сексуальної просвіти мають розкривати психологічні особливості та соціальні механізми процесу створення сім'ї, народження та виховання дітей, налагодження стосунків між партнерами тощо. І заклад освіти має взяти на себе обов'язки із виконання соціального замовлення на сучасну молоду людину із відповідним набором компетентностей, зокрема соціальної, громадянської, комунікативної, професійної та інших.

Важливо, щоб для молоді були створені усі необхідні умови для реалізації індивідуальної життєвої траєкторії. Для цього соціально-

педагогічна діяльність має в своєму арсеналі достатньо традиційних та інноваційних інструментів.

Тож, тема дослідження **«Формування усвідомленого батьківства: соціально-педагогічний аспект»** є актуальною, своєчасною для вивчення та може стати в нагоді як методична наробка для педагогічних працівників з формування усвідомленого батьківства здобувачів освіти.

Мета дослідження: теоретично дослідити проблему формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти та розробити програму заходів із сексуальної просвіти в умовах освітнього середовища.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити та дослідити різні аспекти батьківства (фізіологічний, правовий, психологічний, соціальний);
2. Уточнити роль сексуальної просвіти здобувачів вищої освіти у формуванні свідомого ставлення до батьківства;
3. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти;
4. Надати методичні рекомендації педагогічним працівникам з підвищення рівня усвідомленого батьківства здобувачів в умовах закладу освіти

Об'єкт дослідження: процес формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти.

Предмет дослідження: програма заходів з формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти буде ефективним за дотримання таких умов, а саме:

- науково обґрунтована освіта, яка полягає у забезпеченні якісної сексуальної та репродуктивної просвіти у закладі вищої освіти;

- організація програм менторства, де досвідчені батьки можуть надавати підтримку та поради молодим;
- посилення психологічної підготовки через розвиток навичок емоційної інтелігентності, конфліктології та комунікації;
- створення доступних ресурсів: забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, веб-сайтів, літератури, де молодь може знайти відповіді на свої питання;
- підтримка відкритого та толерантного соціокультурного середовища, де гендерна рівність та різноманіття вважаються важливими цінностями.

Задля досягнення мети та виконання сформульованих завдань було використано комплекс загальнонаукових і суто педагогічних **методів дослідження**, а саме:

- *теоретичні* – вивчення й аналіз наукової літератури, визначення основних технологій соціально-педагогічної діяльності; обґрунтування умов організації соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства;

- *емпіричні* – анкетування, опитування, спостереження, бесіда задля конкретизації та уточнення особливостей організації соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці програми заходів з сексуальної просвіти для студентської молоді в умовах освітнього середовища та визначенні оптимальних шляхів підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з означеної проблеми.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *вперше розроблено* програму сексуальної просвіти з акцентом на формуванні усвідомленого батьківства для студентів на засадах соціально-педагогічної діяльності;
- *визначено шляхи* оптимального підвищення рівня усвідомлення студентською молоддю відповідальності за батьківство.

Апробація результатів дослідження.

Лісовська Л. В., Василюк Т. Г. Нормативно-правове врегулювання батьківства в Україні. *Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць [електронний збірник]* /редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь, З. Мірошник, І. Размолодчикова та А. Зичков. Вип. 5. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 157 с. С. 145 – 147.

База дослідження. Криворізький державний педагогічний університет.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1.

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Поняття батьківства у науковій літературі

Скільки існує людство, стільки й існує поняття «батьківство». Звісно, потрактування давніх та сучасних часів різняться, проте сутність не змінна – батьківство як і материнство передбачає народження та виховання дітей.

Це питання завжди було під пристальною увагою вчених, адже діти народжуються за будь-яких обставин, незалежно від пори року, віросповідання батьків, місця проживання тощо. Відповідно, є постійна потреба у дослідженні особливостей формування батьківства, зокрема усвідомленого.

Сьогодні проблему формування усвідомленого батьківства в науковій площині активно досліджують А. Антонов, О. Безпалько, А. Бодалев, І. Братусь, Л. Буніна, Н. Кузнецова, З. Зайцева, А. Захаров, І. Зверева, А. Варга, С. Ковальов, В. Леві, А. Мудрик, А. Прихожан, Т. Поспілий, І. Трухін, Т. Трапезніков, В. Постовий, Є. Сичова, В. Кравець, Г. Лактіонова, О. Лещенко, Р. Овчарова, М. Єрміхіна, І. Кон, Г. Філіпова, А. Співаковська, В. Столін, І. Хамитова, Н. Феоктистова та інші.

Безпосередньо дослідженню процесу формування усвідомленого ставлення до батьківства серед студентської молоді присвячені наукові праці І. Беха, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Коберника, В. Кременя, І. Осадченко, Г. Пустовіта, Н. Ревнюк, С. Савченка, С. Совгіри та інших.

Варто наголосити, що ми розуміємо поняття «батьківство» як комплексне поняття, тобто батьківство дорівнює материнству. Обидва з батьків однаково є учасниками процесу батьківства. Саме тому ми не вживаємо повсякчасно термін «материнство», узагальнюючи його поняттям «батьківство».

Уточнимо поняття «батьківство» у психолого-педагогічній літературі.

Великий тлумачний словник сучасної української мови батьківство визначає як кровну спорідненість між батьком і його дитиною [9].

У Педагогічному словнику батьківство визначається так: це батько й мати своїх дітей, які мають усі юридичні і моральні права та обов'язки щодо їх матеріального забезпечення та організації освіти й виховання [20].

В свою чергу О. Безпалько вважає, що батьківство слід розглядати як процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей [4, с. 62]. Тобто, дослідниця тлумачить це поняття з позицій соціальної педагогіки, адже повноцінний розвиток особистості – це соціалізація. Забезпечення повноцінної успішної соціалізації дітей є безпосередньою відповідальністю їхніх батьків, в першу чергу. І вже потім – вчителів, друзів, громадськості тощо.

І. Братусь у поняття батьківства вкладає комплекс соціальних, психологічних, медичних й інших засад, що дають змогу сім'ї мати стільки дітей, скільки вона бажає [6, с.37]. Тут автор дотримується позиції комплексного підходу до самого факту батьківства. Тобто, якщо людина має змогу брати відповідальність за економічний, соціальний, психологічний, духовно-емоційний добробут своїх дітей, то їхня кількість може бути пропорційна цій змозі. Звісно, в часи демографічної кризи багатодітна сім'я – то державний пріоритет, але ж має бути баланс між можливостями батьків, та кількістю дітей на їхньому утриманні.

Отже, батьківство, на наше переконання, це складний процес, який є фізіологічним за своєю суттю та соціальним за своєю реалізацією. Можна стати батьком, зачавши дитину. Але при цьому, ніколи не займатися вихованням та навчанням своєї дитини. І зовсім інша ситуація – взяти на виховання дитину, яка не є рідною біологічно, проте стає рідною по суті. У такому випадку батьківство справжнє та реалізоване.

У нашому дослідженні ми розуміємо батьківство (материнство) як особливу категорію на позначення спільного проживання дитини та її батьків з метою всебічного гармонійного розвитку особистості кожного члена сім'ї.

Розглянемо категорію «усвідомлене батьківство».

Л. Буніна стверджує, що усвідомлене батьківство варто розуміти як прояв загальної культури особистості, а також її якісну характеристику, ступінь готовності до виховання [7, с. 11].

Як стверджує В. Думанська, «якщо батьківство – це більшою мірою біологічне та соціальне явище, то відповідальне батьківство – вияв індивідуальної та соціальної відповідальності. Адже сам факт наявності дітей не означає, що батьки відповідально виконують свої батьківські функції. Компонент відповідальності у батьківстві має дуалістичний характер: з одного боку батьки відповідальні перед суспільством за виховання його нових членів, з іншого – це вияв особистої соціальної відповідальності [13, с. 78].

За С. Красіним, характерними ознаками усвідомленого батьківства є:

- здатність до батьківської рефлексії, а саме здатність розуміти себе, усвідомлено ставитись до своїх реакцій та мотивів поведінки відносно дітей, усвідомлювати сильні й слабкі сторони себе як батька;
- здатність усвідомлювати свої можливості в питаннях навчання, виховання і розвитку дитини, уміння отримати педагогічну та психологічну допомогу, якщо в цьому є необхідність;
- прагнення вдосконалювати свої батьківські компетентності;
- усвідомлення батьками позитивних та негативних проявів свого батьківства на емоційному, когнітивному та регуляційному рівнях взаємодії з дитиною;
- прояв батьками активного прагнення до поповнення своїх знань, розвитку вмінь на навичок, що сприятимуть нейтралізації негативних та посилення позитивних проявів батьківства в межах цих компонентів [14, с. 219].

I. Трубавіна розуміє під усвідомленим батьківством цінності – духовні, соціальні, сімейні, культурні тощо [27].

Тож, аналіз понять «батьківство» та «усвідомлене батьківство» дав змогу з'ясувати, що немає єдиного формулювання цих понять. Очевидно, що пояснюється це стрімким розвитком науки, бажанням науковців під різними кутами та з різних позицій досліджувати цей феномен.

У результаті теоретичного аналізу ми можемо визначити власну позицію щодо розуміння усвідомленого батьківства. Так, ми визначаємо, що усвідомлене батьківство – це феномен, що зумовлений взаємним впливом різних чинників, зокрема фізіологічного, соціального, правового та психологічного, на формування свідомого ставлення до процесу народження та всебічного розвитку особистості дитини.

Наступний підрозділ магістерського дослідження присвячено обґрунтуванню різних аспектів батьківства, зокрема фізіологічного, правового, психологічного та соціального.

1.2. Аналіз різних аспектів батьківства

1.2.1. Фізіологічний аспект

Першочерговою ознакою готовності до батьківства є фізіологія. Дівчатка та хлопчики, досягаючи певного віку, набувають рис жінок та чоловіків.

Як правило, період статевого дозрівання у підлітків обох статей відбувається в 11 – 14 років. Для дівчат цього періоду характерними фізіологічними рисами є:

- збільшення об'єму молочних залоз;
- розширення кісток тазу;
- збільшення маси тіла;
- менструальний цикл.

Для юнаків характерними ознаками фізіологічної готовності до батьківства вважаються:

- збільшення маси тіла за рахунок зросту;
- волосяний покрів шкіри (ноги, руки, груди, низ живота, зона статевих органів);
- сформовані статеві органи;
- здатність до еякуляції.

Фізіологічне дозрівання у сучасному світі взагалі не розглядається як здатність до народження дитини, створення сім'ї тощо. Але варто пригадати історію, коли дівчат віддавали заміж буквально одразу після початку менструального циклу, тобто першочергової ознаки здатності завагітніти. Тобто, історично роль жінки полягала виключно в народженні дітей, бажано здорових та побільше.

У сучасному світі фізіологія дозрівання – це більше про гігієну особистого тіла, про гормони, зміну настрою, сексуальний потяг тощо. В сім'ї батьки розказують дітям про основи догляду за власним тілом, про особливості статевого дозрівання хлопців та дівчат. Окрім батьків, такі бесіди проводяться в закладах освіти. Інколи запрошують медичних працівників, психологів для більш ефективного роз'яснення такої важливої теми як статеве дозрівання.

Отже, фізіологічний аспект батьківства полягає в зміні антропометричних даних дівчат та юнаків. Ми визначаємо цей чинник основоположним у формуванні усвідомленого батьківства, адже без фізіологічного аспекту неможливо зачати, виносити та народити дитину.

1.2.2. Правовий аспект

Як ми вже встановили, фізіологічний аспект батьківства – це природній феномен статевого дозрівання, який ніяким чином не може вважатися досягненням усвідомленості батьківства. На противагу фізіологічному

вважаємо правовий аспект усвідомленого батьківства. Конкретизуємо його основний зміст.

За кожен вчинок у житті людина повинна нести особисту відповідальність. Це правило розповсюджується і на батьківство. Процес зачаття дитини, особливо серед молодих людей, буває несвідомим, проте наслідки, як правило, серйозні. Тож, знання норм чинного законодавства може вберегти молодих людей від певних помилок, а потенційних батьків підготувати до тієї відповідальності, яка на них покладається у разі батьківства.

Вважаємо за доцільне проаналізувати такі нормативно-правові акти, які безпосередньо стосуються батьківства – безпосередньо чи опосередковано.

Перш за все, сучасна молодь як потенційні батьки має знати норми Сімейного кодексу України [24]. Так, цим документом передбачені обов'язки батьків по відношенню до власних дітей, їхнього виховання та загального розвитку. Визначено і права батьків щодо виховання дітей. Тобто батьки самостійно мають право приймати рішення щодо моделі виховання дитини, особливостей розвитку її талантів, здібностей, нахилів тощо. також у Сімейному кодексі України визначено обов'язки та права неповнолітніх батьків. Тож, знання норм Сімейного кодексу, на наше переконання, є правовою основою для усвідомленого батьківства.

Наступним нормативно-правовим актом ми розглядаємо Цивільний кодекс України [30]. В цьому документі визначено випадки настання повної цивільної дієздатності. В контексті нашого дослідження вважаємо за потрібне зауважити, що у випадку, коли неповнолітня особа записана батьком або матір'ю дитини, то вона автоматично набуває повної цивільної дієздатності. Тож, варто доводити до відома підлітків правові норми батьківства, адже повна цивільна дієздатність передбачає повну відповідальність особи перед законом.

Закон України «Про охорону дитинства» [22] також є надзвичайно важливим в контексті формування усвідомленого батьківства молоді. В цьому

нормативному акті, окрім регламентації прав та свобод дітей, тобто осіб віком до вісімнадцяти років, ще визначено права та обов'язки батьків за процес соціалізації дитини. Окрім цього, визначено їхню відповідальність за життя, здоров'я, всебічний розвиток дитини. Також в Законі визначено порядок позбавлення батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьків батьківських прав.

Таблиця 1.1.

Нормативно-правові документи, які регламентують усвідомлене батьківство в Україні

<i>Документ</i>	<i>Основні положення</i>
Сімейний кодекс України	<p>Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини. 2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток. 3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. 4. Батьки зобов'язані поважати дитину. 5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї. 6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини. 7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. <p>Стаття 151. Права батьків щодо виховання дитини</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Батьки мають переважне право перед іншими

	<p>особами на особисте виховання дитини.</p> <p>2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.</p> <p>3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.</p> <hr/> <p>Стаття 155. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків</p> <p>1. Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.</p> <p>2. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.</p> <p>3. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства.</p> <p>4. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.</p> <p>Стаття 156. Права та обов'язки неповнолітніх батьків</p> <p>1. Неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно.</p> <p>2. Неповнолітні батьки, які досягли чотирнадцяти років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини.</p> <p>3. Неповнолітні батьки у суді мають право на безоплатну правничу допомогу.</p>
Цивільний кодекс України	<p>Стаття 35. Надання повної цивільної дієздатності</p> <p>1. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.</p>

<p>Закон України «Про охорону дитинства»</p>	<p>Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.</p> <p>Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.</p> <p>Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку системи послуг з підтримки сімей з дітьми та мережі дитячих закладів.</p> <p>Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей.</p> <p>Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в прийомній сім'ї, сім'ї патронатного вихователя, дитячому будинку сімейного типу, будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, школі-інтернаті чи іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством.</p> <p>Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження</p>
--	---

	<p>законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.</p> <p>У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитини в небезпеці.</p>
--	--

Таблиця складена на основі джерел [22; 24; 30]

Таким чином, беззаперечною ознакою усвідомленого батьківства є знання норм чинного законодавства з цього питання та усвідомлення відповідальності за дитину. Варто додати, що в Україні права та свободи дітей захищаються належним чином. Для цього створено низку соціальних служб, а саме:

- служба у справах дітей
- центр соціальних служб
- ювенальна поліція
- психологічна служба при закладах освіти
- мережа реабілітаційних соціально-психологічних центрів тощо.

Отже, ми дослідили правову складову усвідомленого батьківства, що дає підстави переходити до наступного показника усвідомленого батьківства – психологічного.

1.2.3. Психологічний аспект

Мабуть, одним із найскладніших для формування у студентської молоді є психологічний аспект усвідомленого батьківства. На сьогодні існує багато наукових теорій, досліджень, визначено безліч концепцій психологічної

готовності до батьківства. Але все це ніяк не корелюється із непередбачуваними обставинами, які можуть спіткати майбутніх або вже дійсних батьків. Ми повністю усвідомлюємо, що бути на сто відсотків готовими психологічно до батьківства практично неможливо, зокрема якщо ми говоримо про першу дитину у подружжя чи партнерів.

З позицій психології феномен батьківства досліджують такі науковці, як: Т.Алексєєнко, Е. Ейдемиллер, Є. Зритнева, М. Єрміхіна, О. Мілюкова, Р. Овчарова, В. Сатир, О. Тюптя, В. Юстицький та інші.

За О. Мілюковою, в психології усвідомленого батьківства виокремлюють чотири складові, а саме:

- психофізіологічну (потяг дитини до батьків і зворотній, здатність до близькості та насолоди цими відчуттями близькості);
- емоційну (усі переживання, що пов'язані із батьківською турботою про дітей);
- когнітивну (наявність знань про батьківську любов та розуміння її сутності);
- поведінкову (прояв батьківської любові та турботи в конкретних діях) [16].

Звісно, це не єдина класифікація психологічних складових усвідомленого батьківства у психологічній науці. Ми повністю підтримуємо наукову думку Н. Шавровської, яка, досліджуючи феномен батьківства у юнацькому віці, наводить критерії усвідомленого батьківства, а саме:

- фізіологічний, який полягає у дотриманні батьками здорового способу життя і залучення дітей до нього; вихованні відповідального ставлення до власного здоров'я; проведенні необхідних медичних щеплень; розвитку навичок догляду за власним тілом;
- психолого-педагогічний критерій втілюється в побудові оптимальної взаємодії на рівні «дорослий – дитина»; розумінні індивідуально-психологічних (вікових, статевих) особливостей змін організму; розвитку пізнавальних процесів та творчих здібностей відповідно до віку;

- налагодженні продуктивної комунікативної взаємодії і знаходженні компромісних рішень; встановленні довірливих стосунків і емоційного контакту; наданні психологічної підтримки; прогнозуванні можливого розвитку подій та реакцій дитини;
- соціально-поведінковий критерій відображає дотримання національних традицій; запровадження власних сімейних традицій у побуті, дозвіллі, сімейній взаємодії; формування батьківського авторитету; залучення до культурно-історичних надбань та духовних цінностей суспільства; змістовне дозвілля;
 - матеріальний критерій полягає у створенні сприятливих умов для життя, навчання, виховання дитини; розвитку навичок утримання побуту, забезпеченні оптимальних матеріальних умов; прищепленні базових навичок взаємодії у межах соціально-економічних відносин у суспільстві [31].

Психологічна готовність до батьківства - це комплексна психологічна підготовка та ставлення, яке відображається у готовності особи взяти на себе відповідальність за виховання та догляд за дітьми. Це не тільки матеріальне та фізичне підготовка, але й емоційна, когнітивна та соціальна готовність стати батьком чи матір'ю. Ось деякі ключові аспекти психологічної готовності до батьківства:

Емоційна готовність: Це здатність відчувати та розуміти власні емоції та емоції партнера щодо становлення батьками. Готовність розповсюджується на прийняття позитивних і негативних емоцій, які можуть супроводжувати батьківство.

Когнітивна готовність: Це рівень знань та розуміння про виховання дітей, розвиток, фізичні та психологічні потреби дитини. Це включає у себе готовність навчатися та адаптуватися до нових обставин.

Соціальна готовність: Сюди входить здатність спілкуватися з іншими батьками, оточенням та родичами, які можуть надавати підтримку та поради.

Це також може означати усвідомлення змін у власних соціальних ролях після народження дитини.

Підготовка до змін: Готовність до того, що батьківство призведе до змін у режимі життя, розподілі часу, планах на майбутнє та інших аспектах.

Стресостійкість: Здатність впоратися зі стресом, який може виникнути внаслідок батьківства, такий як недосипані ночі, фінансова відповідальність, турбота про здоров'я дитини тощо.

Партнерські взаємовідносини: Розуміння та підтримка один одного в партнерстві, адаптація до ролей батьків, здатність знаходити компроміси та спільно приймати рішення.

Бажання та мотивація: Внутрішнє бажання та мотивація бути батьком, готовність вкласти зусилля у виховання та догляд за дітьми.

Здатність до навчання та змін: Готовність адаптувати свої думки, підходи та дії відповідно до змінних потреб дитини та нових викликів.

Важливо зазначити, що психологічна готовність до батьківства є індивідуальною для кожної людини. Вона може зростати з часом, з навчанням та досвідом, і включати у себе як позитивні, так і негативні аспекти.

1.2.4. Соціальний аспект

Соціальні стереотипи – це загальнопоширені уявлення, переконання або узагальнення про групи людей чи соціальні категорії, які можуть бути базованими на різних характеристиках, таких як стать, вік, етнічна належність, рівень освіти тощо. Вони впливають на сприйняття, поведінку та взаємодію з іншими людьми.

Проблема негативних та позитивних стереотипів полягає у тому, що вони можуть призводити до спрощення та узагальнення, що не відображає реальної різноманітності індивідів. Негативні стереотипи можуть призвести до дискримінації, нерівності та відчуття меншого значення для певних груп.

Позитивні стереотипи також можуть бути шкідливими, оскільки вони можуть звести до мінімуму унікальні індивідуальні риси та здібності людини.

Приклади негативних соціальних стереотипів:

1.Статеві стереотипи: Переконавання, що жінки менш компетентні у наукових чи технічних галузях, а чоловіки непридатні для догляду за дітьми.

2.Етнічні стереотипи: Припущення, що певні етнічні групи менш розумні чи культурно розвинуті.

Приклади позитивних соціальних стереотипів:

1.Позитивна дискримінація: Припущення, що певна група осіб потребує додаткового підтримки, навіть якщо це може призвести до знецінення їхніх індивідуальних здібностей.

2.Етнічні стереотипи: Стереотип, що певні етнічні групи мають особливі таланти або позитивні риси.

Уникнення негативних та позитивних стереотипів є важливим для забезпечення справедливості, рівності та розуміння між різними групами в суспільстві.

Соціальний аспект усвідомленого батьківства включає в себе роль суспільства, культурних норм, цінностей та стереотипів у формуванні розуміння та виконання батьківських обов'язків. Це відображає те, як оточуюче середовище сприймає та підтримує різні аспекти батьківства.

Соціальні стереотипи можуть впливати на викривлення поняття «батьківство» наступним чином:

1.Обмеження ролей: Стереотипи про те, якими мають бути «ідеальні» батьки, можуть обмежувати можливості батьків у виборі стилю виховання та взаємодії з дітьми. Наприклад, стереотип, що чоловіки не можуть виявляти емоційну чутливість, може призвести до звуження ролі батьківської участі чоловіків у житті дітей.

2.Статеві норми: Норми, пов'язані зі статевою приналежністю, можуть призводити до відчуття обов'язку відповідати певному «чоловічому» або

«жіночому» ідеалу батьківства, незалежно від особистих прагнень та здібностей.

3.Страх перед осудом: Стереотипи можуть створювати страх перед осудом соціуму у випадку відхилення від прийнятих норм батьківства. Це може змушувати батьків приховувати свої справжні почуття та вибори.

4.Психологічний тиск: Стереотипи можуть спонукати батьків відчувати тиск до досягнення певних стандартів, таких як зовнішній вигляд, матеріальний достаток тощо, що може призводити до стресу та незадоволення.

Сучасна молодь активно протистоїть соціальним стереотипам, шукаючи більш рівноправне, усвідомлене та особистісно-орієнтоване батьківство:

1.Поширення свідомості: Молодь використовує соціальні мережі, освітні ініціативи та інші засоби, щоб розповідати про різноманітність батьківського досвіду та розбивати стереотипи.

2.Відкритість і спілкування: Вони обговорюють свої думки та власний досвід щодо батьківства з оточенням, сприяючи більш відкритій дискусії та розумінню.

3.Вибір альтернативних шляхів: Молодь може вибирати альтернативні підходи до батьківства, які відповідають їхнім особистим цінностям та переконанням, незалежно від стереотипів.

4.Підтримка рівноправності: Молодь активно підтримує рівні права та можливості для батьків незалежно від їхньої статі, орієнтації чи інших характеристик.

Соціальна активність та відкритість молоді допомагають створити різноманітний погляд на батьківство, що сприяє формуванню більш усвідомленого та індивідуалізованого підходу до ролі батька чи матері.

1.3. Роль сексуальної освіти здобувачів вищої освіти у формуванні свідомого ставлення до батьківства

Сексуальна освіта може відігравати важливу роль у формуванні усвідомленого батьківства серед сучасної молоді, оскільки вона надає молодим людям знання та навички, які є ключовими для відповідального та усвідомленого підходу до батьківства. Наведемо деякі способи, завдяки яким сексуальна освіта може вплинути на цей процес:

1.Знання про репродуктивне здоров'я. Сексуальна освіта допомагає молоді розуміти фізіологічні аспекти репродукції та статевого здоров'я, що важливо для прийняття свідомих рішень щодо планування сім'ї та батьківства.

2.Контрацепція та захист від ВІЛ/СНІДу. Знання про різні методи контрацепції, захисту від інфекцій, які передаються статевим шляхом, та репродуктивні правила допомагають уникнути небажаних вагітностей та захворювань.

3.Партнерські відносини та комунікація. Сексуальна освіта надає інформацію про важливість відкритої комунікації з партнером з питань сексуальності, репродуктивного здоров'я та батьківства.

4.Відповідальність та готовність до батьківства. Молодь отримує інформацію про відповідальність та вимоги, пов'язані з батьківством, включаючи фінансову, емоційну та фізичну готовність.

5.Розуміння різноманітності сімей. Сексуальна освіта сприяє розумінню різноманітних форм сімей та батьківства, що допомагає сучасній молоді бути більш толерантною та відкритою до різних підходів.

6.Статева ідентичність та гендерні ролі. Програми сексуальної освіти можуть надавати інформацію про статева ідентичність та різні гендерні ролі, що допомагає молоді розуміти і приймати себе та інших.

Загалом, сексуальна просвіта надає молоді необхідні знання, навички та ресурси, які сприяють формуванню усвідомленого, відповідального та освіченого підходу до батьківства.

Упровадження сексуальної просвіти в освітній процес може відбуватися за допомогою різних методів та підходів, які сприяють збалансованому, науково обґрунтованому та чутливому підходу до навчання статевого здоров'я та репродуктивної підготовки. До прикладу деякі методи впровадження сексуальної просвіти:

1.Інформаційні лекції та презентації. Лекції та презентації з експертами у галузі сексуального здоров'я та репродукції надають здобувачам освіти науково обґрунтовану інформацію про фізіологію, методи контрацепції, захист від венеричних захворювань та інші питання.

2.Дискусії та групові обговорення. Сприяють взаємодії між учнями та студентами, підтримують обмін думками, досвідом та поглядами на питання статевого здоров'я.

3.Рольові ігри та сценарії. Симулюють реальні ситуації, де учні та студенти можуть відчувати та зрозуміти різні аспекти сексуальності, статевого відносин та батьківства.

4.Кейси та вивчення випадків. Аналіз реальних ситуацій може допомогти розкрити складні аспекти сексуальності та взаємовідносин, спонукати до глибшого розуміння та аналізу.

5.Практичні тренінги та навички. Надання практичних навичок у взаємодії з партнером, використанні методів контрацепції та збереженні статевого здоров'я.

6.Курси самостійної роботи. Представлення студентам навчальних матеріалів, статей, відео, де вони можуть самостійно поглибити знання з питань статевого здоров'я та репродукції.

7.Соціальні проекти та кампанії. Організація інформаційних заходів, семінарів, виставок, ярмарок тощо, спрямованих на підвищення свідомості щодо статевого здоров'я та репродукції.

Важливо, щоб методи впровадження сексуальної просвіти були адаптовані до вікових груп, культурних та соціальних контекстів, забезпечували наукову точність та дотримання етичних принципів.

Висновки до першого розділу

Формування усвідомленого батьківства визначено одною із ключових проблем соціально-педагогічної діяльності закладу освіти, зокрема і вищої. Від рівня володіння необхідними знаннями щодо батьківства у різних його аспектах залежить загалом розвиток нації, адже лише здорові та щасливі діти здатні стати розумними, адаптованими до життя дорослими, які, в свою чергу, будуть здатні до інноваційних змін.

У першому розділі проаналізовано поняття «батьківство» та «усвідомлене батьківство». Визначено, що усвідомлене батьківство – це феномен, що зумовлений взаємним впливом різних чинників на формування свідомого ставлення до процесу народження та всебічного розвитку особистості дитини.

З'ясовано, що основними аспектами усвідомленого батьківства можна визначити: фізіологічний (здатність фізично народити та виховати дитину); соціальний (здатність нівелювати соціальні стереотипи та приймати самостійні рішення щодо дитини); правовий (знання основних норм чинного законодавства щодо сім'ї, дитини та батьківських обов'язків); психологічний (кореляція власних можливостей та потреб дитини у постійному догляді, увазі тощо).

Уточнено роль сексуальної просвіти у формуванні усвідомленого ставлення до батьківства серед молоді, а також визначено методи соціально-педагогічної роботи, що здатні сприяти реалізації сексуальної просвіти в освітньому закладі, зокрема: інформаційні лекції та презентації, групові обговорення, рольові ігри, розбір кейсів, тренінги, самостійна робота, соціальні проекти тощо.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти

Формування усвідомленого ставлення молодих людей до майбутнього батьківства може відбуватися через комбінацію освіти, інформаційних ресурсів, практичного досвіду та позитивних соціальних впливів.

Обґрунтуємо основні, на наше переконання, шляхи формування усвідомленого батьківства.

Перш за все, це сексуальна просвіта, зокрема передача науково обґрунтованої інформації про репродуктивне здоров'я, відповідальність та вибір в сфері сексуальності. Це допомагає молоді розуміти важливість планування сім'ї та батьківства.

По-друге, рольова модель батьківства. Позитивний досвід спостереження за батьками, які демонструють рівноправність, взаєморозуміння та відповідальність у батьківських обов'язках.

Також важлива менторська підтримка і консультування. Досвідчені батьки можуть ділитися своїми знаннями та враженнями з молодими людьми, надаючи підтримку та консультації.

Соціальні кампанії та ресурси. Створення інформаційних матеріалів, відео, вебінарів, де молодь може ознайомитися з позитивними аспектами батьківства, відповідальності та важливості взаємодії з дітьми.

Психологічна підготовка. Розкриття емоційних та психологічних аспектів батьківства, навчання навичкам емоційної підтримки та взаємодії з дітьми.

Розвиток комунікаційних навичок. Відповідні навички допомагають молоді взаємодіяти з партнером, обговорювати плани стосовно сім'ї та батьківства.

Тенденції серед сучасної молоді відносно створення сім'ї та народження дітей можуть бути різними залежно від культурних, соціальних та економічних умов. Однак, деякі загальні тенденції включають відкладення материнства/батьківства (більше молодих людей відкладає народження дітей на пізніший вік, зосереджуючись на освіті, кар'єрі та інших аспектах життя); більша уважність до вибору партнера (молодь стає більш усвідомленою в питанні вибору життєвого партнера, спираючись на більш глибоку згоду в поглядах на сімейне життя); бажання більш рівноправних відносин в сім'ї (молодь активно прагне створити сім'ю на засадах рівноправ'я та взаємодії, де обов'язки батьків розподіляються більш рівномірно).

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми формування усвідомленого батьківства серед молоді дає нам підстави визначити комплекс соціально-педагогічних умов, які у межах реалізації в закладі освіти можуть підвищити рівень обізнаності студентства щодо майбутнього батьківства.

Соціально-педагогічні умови, що сприяють формуванню усвідомленого батьківства:

1. Науково обґрунтована освіта, яка полягає у забезпеченні якісної сексуальної та репродуктивної просвіти у закладі вищої освіти.

Якісна сексуальна просвіта в закладі освіти передбачає цілий комплекс аспектів та підходів, які спрямовані на надання здобувачам освіти науково обґрунтованої, об'єктивної та чутливої інформації з питань статевого здоров'я, відносин, батьківства та репродукції. Складовими якісної сексуальної просвіти можна назвати:

- науково обґрунтовану інформацію (інформація, надана студентам, повинна базуватися на наукових дослідженнях та відомостях з області медицини, психології, соціології та інших відповідних галузей);

- комплексність (сексуальна просвіта повинна охоплювати різні аспекти статевого здоров'я, репродукції, гендерної рівності, взаємовідносин та батьківства);

- соціальний та культурний контекст (програми сексуальної просвіти мають бути адаптовані до соціальних та культурних реалій кожної групи здобувачів освіти, з урахуванням їхніх цінностей, переконань та потреб);

- об'єктивність та безпристрасність (інформація повинна бути подана об'єктивно, безпристрасно та без стигми або дискримінації);

- сприяння усвідомленому вибору (метою сексуальної просвіти є надання інформації, що допоможе молоді робити усвідомлені та відповідальні рішення щодо своєї сексуальності, відносин та батьківства);

- розгорнута дискусія (програми мають сприяти відкритій дискусії, де студенти можуть ділитися своїми думками, питаннями та досвідом);

- психологічний супровід (важливо мати спеціалістів (психологів, соціальних працівників тощо), які можуть надати психологічну підтримку та консультації);

- позитивний підхід (сексуальна просвіта повинна акцентувати на позитивних аспектах сексуальності, відносин та батьківства, сприяючи розвитку здорового ставлення до цих питань);

- систематичність (інформація про статеve здоров'я та репродукцію має бути подана неодноразово, в різних вікових групах, з розширенням відомостей у відповідності до вікових можливостей та потреб).

Загалом, якісна сексуальна просвіта має за мету надати молодим людям знання, навички та ресурси для усвідомленого, відповідального та здорового підходу до своєї сексуальності, взаємовідносин та батьківства.

2. Організація програм менторства, де досвідчені батьки можуть надавати підтримку та поради молодим.

Менторська підтримка молоді, яка планує стати батьками, полягає у наданні досвідченими батьками або фахівцями підтримки, порад та інформації на різні аспекти батьківства та сімейного життя. Ментори можуть

поділитися своїми знаннями та досвідом з батьківства, надати корисні поради з підготовки до народження дитини, виховання та догляду за дитиною, забезпечення її безпеки та розвитку. Також ментори можуть надати психологічну підтримку молодим батькам, допомагаючи їм розуміти свої емоції, долати стрес та адаптуватися до нової ролі. Досвідчені батьки можуть поділитися своїми успіхами, поразками, труднощами, що допоможе молодим батькам відчувати, що вони не самі в своїх переживаннях. Від планування сімейного бюджету до розвитку дитини – ментори можуть допомогти з різними практичними аспектами батьківства. Менторська підтримка може допомогти молодим батькам відчувати більшу впевненість у своїх здібностях та рішеннях. Важливо, щоб менторська підтримка була обговорена та сприйнята як позитивний ресурс для молодих батьків, де вони можуть отримати відповіді на свої запитання, підтримку та поради від тих, хто вже має досвід батьківства.

3. Посилення психологічної підготовки через розвиток навичок емоційної інтелігентності, конфліктології та комунікації.

Розвиток навичок емоційної інтелігентності, конфліктології та комунікації у молоді може відбуватися за допомогою різних методів, навчальних підходів та практичних дій. Ось деякі способи, якими це може бути досягнуто:

- психологічні тренінги та семінари (організація тренінгів з розвитку емоційної інтелігентності, навичок конфліктології та ефективної комунікації дозволяє учасникам поглибити своє розуміння власних емоцій, взаємовідносин та способів вирішення конфліктів);

- рольові ігри та симуляції (ці методи дозволяють молоді відчувати різні емоційні ситуації, навчитися розпізнавати емоції в інших та реагувати на них, а також ефективно взаємодіяти під час віртуальних конфліктів);

- практика спілкування (регулярна практика спілкування з різними людьми допомагає розвивати навички адаптації до різних стилів комунікації, вираження власних думок та розуміння поглядів інших);

- самоаналіз та рефлексія (заохочення молоді розмірковувати про власні емоції, ставлення до конфліктів та якість своєї комунікації, допомагаючи розпізнавати сильні сторони);

- волонтерська діяльність (залучення до волонтерських проектів, де потрібно спілкуватися з різними людьми та вирішувати різні ситуації, може сприяти розвитку навичок конфліктології та емоційної інтелігентності);

- онлайн-курси та навчальні матеріали (використання доступних ресурсів, таких як онлайн-курси, відео, книги, допомагає засвоїти теоретичні основи та практичні стратегії).

Ці методи можуть бути використані окремо або в комбінації для досягнення ефективного розвитку навичок емоційної інтелігентності, конфліктології та комунікації у молоді.

4. Створення доступних ресурсів: забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, веб-сайтів, літератури, де молодь може знайти відповіді на свої питання.

Створення доступних ресурсів для молоді щодо сексуальної просвіти та усвідомленого батьківства є важливою задачею для забезпечення інформованості та підтримки молодих людей у цих питаннях. Ось деякі способи, якими це може бути зроблено: веб-сайти та онлайн-платформи, мобільні додатки, відео та вебінари, соціальні медіа, електронні бюлетені та розсилки, публікації та книги, організація семінарів та тренінгів, партнерства з освітніми закладами, підтримка чат-ботів, медійні кампанії.

Важливо забезпечити, щоб створювані ресурси були легкодоступними, об'єктивними, науково обґрунтованими та чутливими до різних потреб та культурних контекстів молоді.

5. Підтримка відкритого та толерантного соціокультурного середовища, де гендерна рівність та різноманіття вважаються важливими цінностями.

Підтримка відкритого та толерантного соціокультурного середовища, де гендерна рівність та різноманіття вважаються важливими цінностями,

вимагає спільних зусиль громади, урядових інституцій, освітніх закладів, медіа та громадських організацій. Ось деякі способи, якими це може бути досягнуто:

Свідома публічна політика. Розробка та впровадження політик, які сприяють рівності, недискримінації та захисту прав всіх груп населення, незалежно від їхньої статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації тощо.

Кампанії усвідомлення. Організація медійних кампаній та заходів, спрямованих на підвищення свідомості щодо гендерної рівності, інклюзивності та різноманіття.

Тренінги та семінари. Організація тренінгів, семінарів та майстер-класів для підвищення гендерної та культурної компетентності різних груп населення.

Взаємодія з медіа. Залучення медіа до публікації історій, матеріалів та програм, які підкреслюють різноманіття і підтримують гендерну рівність.

Подолання стереотипів. Активна робота над зменшенням гендерних та культурних стереотипів у рекламі, розвагах, літературі тощо.

Підтримка громадських ініціатив. Підтримка проектів громадських організацій та ініціатив, які пропагують гендерну рівність та розмаїття.

Відкритий діалог. Організація публічних обговорень, лекцій, панельних дискусій з питань гендерної рівності та розмаїття.

Розробка інклюзивних політик. Створення робочих груп і комісій, які будуть займатися питаннями гендерної рівності, різноманіття та інклюзивності в різних сферах життя.

Заборона дискримінації. Впровадження законодавчих заходів та політик, які забороняють дискримінацію на основі статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації та інших аспектів.

Ці дії можуть створити сприятливий клімат для розвитку відкритого, толерантного та рівноправного соціокультурного середовища, де різноманіття

та гендерна рівність є цінностями, які підтримуються і визнаються всіма членами суспільства.

Ці соціально-педагогічні умови можуть сприяти формуванню усвідомленого, відповідального та позитивного ставлення до батьківства серед сучасної молоді.

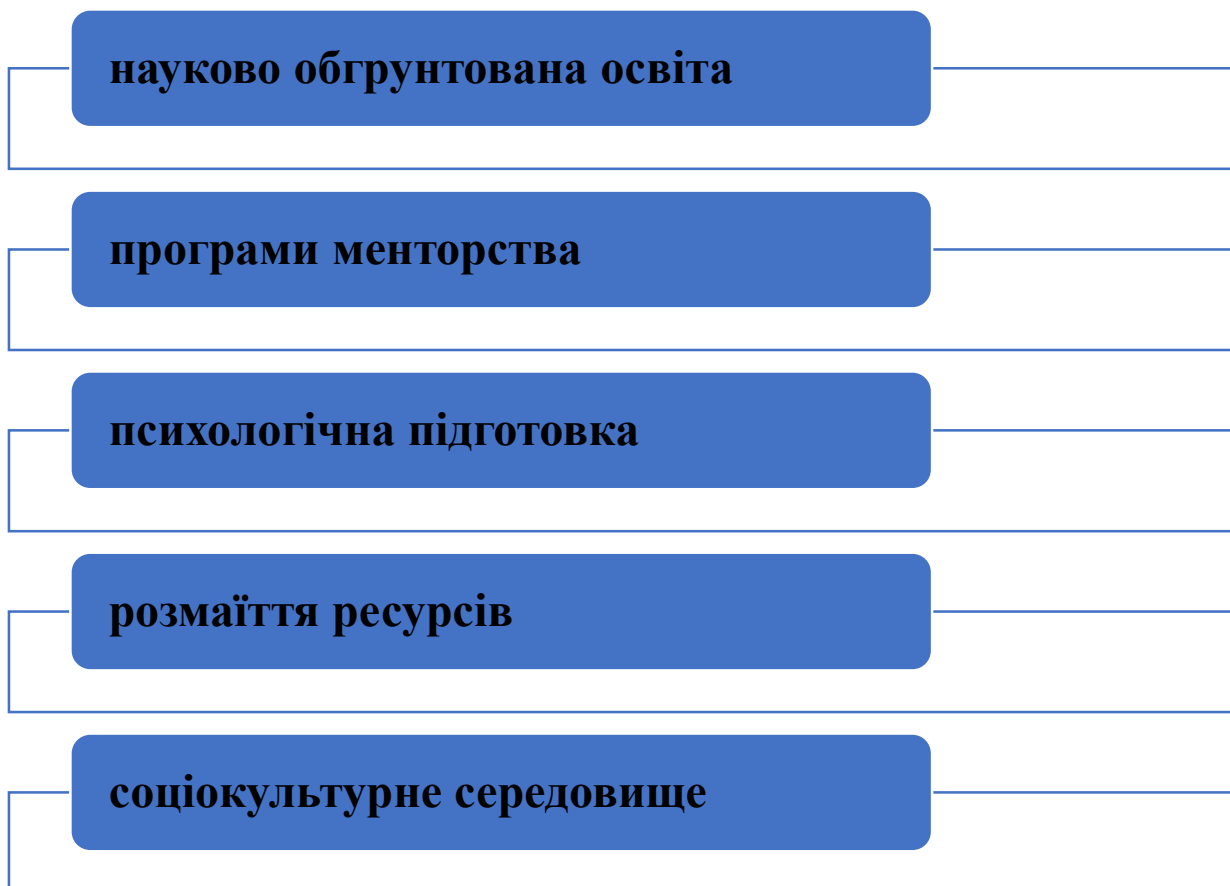

Рис. 2.1. Соціально-педагогічні умови формування усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти

2.2. Розробка програми формування усвідомленого батьківства для здобувачів вищої освіти

Заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні усвідомленого батьківства серед студентів. Це неважко зрозуміти після глибокого теоретичного аналізу особливостей формування усвідомленого батьківства серед молоді, зокрема і студентства.

Проведений аналіз дав змогу розробити програму формування усвідомленого батьківства для здобувачів вищої освіти з урахуванням усіх уточнених особливостей та дотримуючись соціально-педагогічних умов для такої діяльності.

Таблиця 2.1.

**Програма формування усвідомленого батьківства для здобувачів
вищої освіти**

<i>Форма діяльності</i>	<i>Очікуваний результат</i>	<i>Термін виконання</i>
Семінари та тренінги з батьківства	Організація семінарів та тренінгів, де студенти можуть отримати інформацію про важливі аспекти батьківства, виховання дітей, розподіл обов'язків у сім'ї тощо	вересень – травень 2023-2024 н.р.
Психологічна підтримка	Забезпечення доступу до психологічної підтримки для студентів, де вони можуть обговорити свої емоційні становища, страхи, а також питання, пов'язані з майбутнім батьківством.	Постійно
Гендерна та сексуальна просвіта	Організація лекцій, семінарів та дискусій з питань гендерної рівності, сексуальної орієнтації та ідентичності, що допоможе студентам розуміти різні аспекти батьківства	За запрошенням коучів з означеної теми
Моделювання сімейних ситуацій	Організація ролевих ігор або симуляцій сімейних ситуацій, де студенти можуть відчувати, як важко може бути поєднувати навчання, роботу та батьківство.	Під час викладання курсів «Гендерна педагогіка», «Соціально-педагогічне консультування», «Психологія усвідомленого батьківства» тощо

Передача досвіду	Залучення до розмов та панельних дискусій батьків-студентів, які поділяться своїм власним досвідом, викликами та перемогами у батьківстві	Протягом навчального року
Підтримка від менторів	Створення програм менторства, де досвідчені батьки-студенти можуть підтримати молодших колег в питаннях батьківства	За потреби та наявності менторів
Ресурсні центри	Створення ресурсних центрів з літературою, відеоматеріалами та іншими ресурсами, що стосуються батьківства та сімейних відносин	Постійно
Медійні кампанії	Організація медійних акцій та кампаній, спрямованих на популяризацію усвідомленого батьківства та розповсюдження корисних порад	Постійно
Соціальні проекти	Залучення студентів до реалізації соціальних проектів, спрямованих на підтримку молодих батьків або надання інформації про батьківство	Постійно
Поради від фахівців	Запрошення експертів з питань батьківства, психології сімейних відносин та розвитку дітей для проведення лекцій та семінарів	За потреби

Ці заходи допоможуть студентам отримати необхідну інформацію, навички та підтримку для формування усвідомленого підходу до батьківства та сімейного життя.

Звісно, передбачити індивідуальні особливості кожного здобувача вищої освіти неможливо, саме тому, на наше переконання, представлена програма заходів з формування усвідомленого батьківства є універсальною та

такою, що може бути реалізована в закладі вищої освіти в межах діяльності психологічної служби університету, студентської ради, молодіжного центру, кімнати тимчасового перебування дітей «Веселий вулик», кураторів академічних груп тощо.

Висновки до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційного дослідження визначено та обґрунтовано комплекс соціально-педагогічних умов, дотримання яких має сприяти формуванню усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти. До таких умов ми відносимо:

- науково обґрунтовану освіту, яка полягає у забезпеченні якісної сексуальної та репродуктивної просвіти у закладі вищої освіти;
- організацію програм менторства, де досвідчені батьки можуть надавати підтримку та поради молодим;
- посилення психологічної підготовки через розвиток навичок емоційної інтелігентності, конфліктології та комунікації;
- створення доступних ресурсів: забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, веб-сайтів, літератури, де молодь може знайти відповіді на свої питання;
- підтримку відкритого та толерантного соціокультурного середовища, де гендерна рівність та різноманіття вважаються важливими цінностями.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури, спостережень за освітнім процесом в КДПУ розроблено програму заходів, які сприятимуть формуванню усвідомленого батьківства студентів. Зокрема, ми пропонуємо такі форми роботи, як: проведення лекцій та тренінгів з розвитку психологічної, соціальної та правової готовності до усвідомленого батьківства; гендерна та сексуальна просвіта здобувачів освіти; організація медійних кампаній; участь у соціальних проектах; переймання досвіду

менторів; а також постійна психологічна підтримка здобувачів вищої освіти в освітньому процесі.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Роль закладу вищої освіти у формуванні усвідомленого батьківства студентів

Як ми вже встановили, молодь – демографічна група, яка найбільш потребує розуміння усвідомленого батьківства, адже молодість є порою створення сім'ї, народження та виховання дітей. Розуміючи особливості освітнього процесу закладу вищої освіти, його можливостей та потужностей, ми вважаємо за потрібне більш детально проаналізувати освітнє середовище Криворізького державного педагогічного університету.

Криворізький державний педагогічний університет є одним із кращих педагогічних ЗВО України (за рейтингом 2022 року посів 2 місце серед педагогічних). Цей факт однозначно свідчить про потужну професійну команду фахівців, які забезпечують освітній процес. Проте, студенти в ЗВО не лише здобувають якісні знання з певної спеціальності, для здобувачів освіти створюється розвивальне середовище – спорт, мистецтво, психологія, розваги, наука – це далеко не повний перелік того, чим займаються студенти під час перебування в закладі.

В КДПУ соціально орієнтована інфраструктура. Про це свідчать такі об'єкти як: спортивні зали, професійний скелетром, тренажерна зала, молодіжний центр, студентська рада, психологічна служба, психологічний центр, мовний центр, сенсорна кімната, кімната матері та дитини, кімната тимчасового перебування дітей «Веселий вулик», бібліотека, читальні зали, гуртожитки тощо. Зупинимося саме на тих об'єктах, які сприяють формуванню усвідомленого батьківства молоді.

Психологічна служба КДПУ – структурний підрозділ, в якому працюють соціальний педагог та практичний психолог. Ці фахівці завжди готові надати відповідну допомогу тим, хто її потребує. В психологічній службі надають такі соціально-педагогічні та психологічні послуги: консультування (індивідуальне, групове, інтимно-особистісне, сімейне), роз'яснення, інформування, бесіди, діагностика, соціальна реабілітація, психологічна терапія тощо.

Студентська рада КДПУ – осередок самоуправління, в якому здобувачі освіти самостійно приймають рішення щодо покращення освітнього процесу та умов перебування в ЗВО. Студрада є тим органом, який переважно виконує громадські доручення: організовує волонтерські акції та заходи, створює осередки творчого розвитку, бере участь у неформальній освіті лідерів студентського самоврядування тощо. на кожному факультеті є сектори соціальної роботи та відповідальні за її здійснення студенти. Саме через соціальний сектор може бути здійснено роботу з формування усвідомленого батьківства, надання допомоги молодим батькам, проведення відповідних волонтерських акцій на підтримку материнства тощо.

Молодіжний центр – це, перш за все, територія вільного спілкування молоді, адже розрахований такий центр на проведення різноманітних заходів для молоді, тренінгів, конференцій, урочистостей тощо. Все необхідне обладнання відповідає потребам сучасного здобувача вищої освіти. Тож, молодіжний центр КДПУ користується популярністю не лише серед студентів університету, але і серед громадськості міста та області.

Комплекс для дітей та їхніх батьків – ми сюди відносимо кімнату матері та дитини, сенсорну кімнату та кімнату тимчасового перебування дітей «Веселий вулик». Все це сприяє формуванню, а інколи і повністю забезпечує, успішне усвідомлене батьківство. До прикладу, кімнату тимчасового перебування дітей «Веселий вулик» було створено саме для батьків-студентів з метою підтримати молодих матерів та татусів і дати їм можливість продовжити навчання без страхів за власну дитину. Принцип дії

«Веселого вулика» полягає в тому, що студенти можуть безоплатно скористуватися послугами вихователя з догляду своєї дитини. Окрім догляду, з дитиною проводяться різні розвиваючі заняття, ігри, прогулянки на свіжому повітрі тощо. дитина може перебувати в «Веселому вулику» до 4 годин поспіль, і після прийому їжі з батьками знову повернутися туди. Тобто, майже цілий день діти перебувають під наглядом вихователя.

Ми повністю переконані, що освітнє середовище КДПУ, його розвинена соціально орієнтована інфраструктура сприяють формуванню усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти. Тому вважаємо роль закладу освіти у цьому процесі провідною.

3.2. Методичні рекомендації педагогічним працівникам з підвищення рівня усвідомленого батьківства здобувачів в умовах закладу освіти

У попередніх розділах ми акцентували увагу на тих особливостях формування усвідомленого батьківства молоді. Вже визначено соціально-педагогічні умови успішного процесу формування, обґрунтовано основні форми соціально-педагогічної роботи зі здобувачами освіти щодо формування означеного феномену.

Вважаємо за потрібне ще раз звернути увагу викладачів та інших педагогічних працівників закладу вищої освіти на формування усвідомленого батьківства молоді. Таким чином, було сформульовано методичні рекомендації з удосконалення такої діяльності.

1. Впроваджуйте цікаві форми роботи зі студентами. Наприклад, це можуть бути інтерактивні лекції як активний метод викладання, такі як обговорення, групові дискусії, практичні завдання. Підтримуйте взаємодію між студентами та створюйте можливості для діалогу щодо питань батьківства.

2. *Разом зі здобувачами освіти беріть участь у проектах та дослідженнях.* Запропонуйте студентам роботу над проектами або дослідженнями з тематики сімейного життя, планування сім'ї, ролі батьків тощо. Це може стимулювати їхній інтерес та глибше розуміння питань батьківства.

3. *Частіше використовуйте рольові ігри та симуляції.* Організуйте рольові ігри або симуляції сімейних ситуацій, де студенти зможуть відчутти важкість прийняття рішень в реальному житті.

4. *Ускладнюйте процес навчання через впровадження кейсів.* Ставте перед студентам кейси, пов'язані з вихованням дітей, плануванням сім'ї, міжособистісними відносинами, і доручайте їм працювати над вирішенням цих ситуацій.

5. *Практикуйте розробку портфоліо розвитку батьківських навичок.* Заохочуйте студентів створювати портфоліо, в якому вони будуть відстежувати свій особистий розвиток у сфері батьківства та відображати свої власні думки, відкриття та досягнення.

6. *Збагачайте освітній процес педагогічними іграми.* Використовуйте ігри, які сприяють розвитку навичок співпраці, комунікації, планування та рішення проблем, що є важливими для батьківства.

7. *Підходьте до вирішення проблеми комплексно.* Запрошуйте практикуючих психологів, соціальних працівників та експертів з питань сімейних відносин для проведення семінарів та майстер-класів.

8. *Пам'ятайте про менторську підтримку.* Розгляньте можливість організації менторської підтримки, де досвідчені батьки-студенти можуть ділитися своїми знаннями та досвідом з менш досвідченими колегами.

9. *Створюйте онлайн-ресурси та інтерактивні платформи.* Створюйте онлайн-курси, вебінари, форуми або блоги, де студенти зможуть обговорювати питання батьківства та ділитися своїми думками.

10. Завжди знаходьте час для рефлексії. Спонукайте студентів до аналізу своїх власних переконань, цінностей та очікувань щодо батьківства через обговорення, рефлексію та письмові завдання.

Ці інноваційні підходи допоможуть педагогічним працівникам створити стимулюючу та навчальну атмосферу, де студенти можуть активно розвивати свої навички та усвідомленість у сфері батьківства.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі кваліфікаційного дослідження уточнено роль закладу вищої освіти на прикладі Криворізького державного педагогічного університету у формуванні усвідомленого батьківства молоді.

З'ясовано, що інфраструктура КДПУ є соціальною та студентоцентрованою, адже спрямована на всебічну підтримку батьківства, розвиток соціальних навичок тощо. основними структурними підрозділами КДПУ, які безпосередньо дотичні до формування усвідомленого батьківства варто назвати: психологічну службу, молодіжний центр, студентську раду, кімнату матері та дитини, кімнату тимчасового перебування дітей «Веселий вулик».

На основі проведеного дослідження надано методичні рекомендації педагогічним працівникам з підвищення рівня усвідомленого батьківства серед здобувачів вищої освіти, а саме: впроваджуйте цікаві форми роботи зі студентами; разом зі здобувачами освіти беріть участь у проектах та дослідженнях; частіше використовуйте рольові ігри та симуляції, ускладнюйте процес навчання через впровадження кейсів; практикуйте розробку портфоліо розвитку батьківських навичок; збагачуйте освітній процес педагогічними іграми; підходьте до вирішення проблеми комплексно; пам'ятайте про менторську підтримку; створюйте онлайн-ресурси та інтерактивні платформи; завжди знаходьте час для рефлексії.

ВИСНОВКИ

Проблема формування у молоді усвідомленого ставлення до майбутнього батьківства/материнства існує рівно стільки, скільки людство еволюціонує. Це питання завжди досліджувалося науковцями з різних позицій, саме цим пояснюється таке розмаїття наук, які досліджують батьківство – педагогіка, психологія, соціологія, соціальна педагогіка, філософія, медицина, правознавство тощо.

Проведене дослідження ґрунтувалося на засадах вищої освіти, тобто процес формування усвідомленого батьківства досліджувалося з позицій студентства, закладу вищої освіти та освітнього процесу в цілому.

Формування усвідомленого батьківства визначено одною із ключових проблем соціально-педагогічної діяльності закладу освіти, зокрема і вищої. Від рівня володіння необхідними знаннями щодо батьківства у різних його аспектах залежить загалом розвиток нації, адже лише здорові та щасливі діти здатні стати розумними, адаптованими до життя дорослими, які, в свою чергу, будуть здатні до інноваційних змін.

У першому розділі проаналізовано поняття «батьківство» та «усвідомлене батьківство». Встановлено, що до сьогодні немає єдиного визначення, що підтверджує загальний інтерес багатьох наук в цьому питанні. Визначено, що усвідомлене батьківство – це феномен, що зумовлений взаємним впливом різних чинників на формування свідомого ставлення до процесу народження та всебічного розвитку особистості дитини.

З'ясовано, що основними аспектами усвідомленого батьківства можна визначити: фізіологічний (здатність фізично народити та виховати дитину); соціальний (здатність нівелювати соціальні стереотипи та приймати самостійні рішення щодо дитини); правовий (знання основних норм чинного законодавства щодо сім'ї, дитини та батьківських обов'язків); психологічний

(кореляція власних можливостей та потреб дитини у постійному догляді, увазі тощо).

Уточнено роль сексуальної просвіти у формуванні усвідомленого ставлення до батьківства серед молоді, а також визначено методи соціально-педагогічної роботи, що здатні сприяти реалізації сексуальної просвіти в освітньому закладі, зокрема: інформаційні лекції та презентації, групові обговорення, рольові ігри, розбір кейсів, тренінги, самостійна робота, соціальні проекти тощо.

У другому розділі кваліфікаційного дослідження визначено та обґрунтовано комплекс соціально-педагогічних умов, дотримання яких має сприяти формуванню усвідомленого батьківства здобувачів вищої освіти. До таких умов ми відносимо: науково обґрунтовану освіту, яка полягає у забезпеченні якісної сексуальної та репродуктивної просвіти у закладі вищої освіти; організацію програм менторства, де досвідчені батьки можуть надавати підтримку та поради молодим; посилення психологічної підготовки через розвиток навичок емоційної інтелігентності, конфліктології та комунікації; створення доступних ресурсів: забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, веб-сайтів, літератури, де молодь може знайти відповіді на свої питання; підтримку відкритого та толерантного соціокультурного середовища, де гендерна рівність та різноманіття вважаються важливими цінностями.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури, спостережень за освітнім процесом в КДПУ розроблено програму заходів, які сприятимуть формуванню усвідомленого батьківства студентів. Зокрема, ми пропонуємо такі форми роботи, як: проведення лекцій та тренінгів з розвитку психологічної, соціальної та правової готовності до усвідомленого батьківства; гендерна та сексуальна просвіта здобувачів освіти; організація медійних кампаній; участь у соціальних проектах; переймання досвіду менторів; а також постійна психологічна підтримка здобувачів вищої освіти в освітньому процесі.

З'ясовано, що інфраструктура КДПУ є соціальною та студентоцентрованою, адже спрямована на всебічну підтримку батьківства, розвиток соціальних навичок тощо. основними структурними підрозділами КДПУ, які безпосередньо дотичні до формування усвідомленого батьківства варто назвати: психологічну службу, молодіжний центр, студентську раду, кімнату матері та дитини, кімнату тимчасового перебування дітей «Веселий вулик».

На основі проведеного дослідження надано методичні рекомендації педагогічним працівникам з підвищення рівня усвідомленого батьківства серед здобувачів вищої освіти, а саме: впроваджуйте цікаві форми роботи зі студентами; разом зі здобувачами освіти беріть участь у проектах та дослідженнях; частіше використовуйте рольові ігри та симуляції, ускладнюйте процес навчання через впровадження кейсів; практикуйте розробку портфоліо розвитку батьківських навичок; збагачуйте освітній процес педагогічними іграми; підходьте до вирішення проблеми комплексно; пам'ятайте про менторську підтримку; створюйте онлайн-ресурси та інтерактивні платформи; завжди знаходьте час для рефлексії.

Таким чином, проведене дослідження висвітило питання формування усвідомленого батьківства студентів закладу вищої освіти в освітньому процесі. Окремо визначено важливу роль соціально-педагогічної діяльності у розв'язанні цієї проблеми. У подальшому можуть бути досліджені особливості організації освіти молодих батьків, забезпечення рівних умов доступу до якісної освіти, розвиток соціальної інфраструктури освітнього закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. Міленіум, 2006. Вип. 29.604с. С. 57 – 63.
2. Бацилева О.В. Девіантне материнство як варіант порушення репродуктивної поведінки. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. І. Г. Васильєва. – Кам'янець-Подільський. 2010. Вип. 8. С. 48 – 57.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник /О. В. Безпалько. К.: центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
4. Безпалько О. та ін. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навчально-методичний комплекс / за заг. ред. І. Зверєвої, Ж. Петрочко. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.
5. Безпалько О.В. Системний підхід до організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2006. № 3. С. 46-54.
6. Братусь І. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини (методичні матеріали). *Практ. психологія та соц. Робота*. 2002. № 5. С. 36–49.
7. Буніна Л. М. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічне явище. *Вісник Луганського держ. пед. університету ім. Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2003. № 7. С.18–20.
8. Васильченко О.М. Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості: навчально-методичне видання / О. М. Васильченко. К.: 2012. 96 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2004. 1140 с.

- 10.Веретено Т. Г. Методика підготовки юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька / Т.Г., Веретено. Н.І. Гусак. *Діти-батьки-сім'я*. Вип. 2. К. : Наук. світ, 2004. С. 24-33.
- 11.Вязнікова О. В. Формування навичок усвідомленого батьківства у старшокласників. *Психологічна газета*. 2006. № 16. С. 13–16.
- 12.Дзюбо Л. Усвідомлене та відповідальне батьківство як передумова повноцінного сімейного виховання. *Психолог*. 2005. № 28. С. 18–20.
- 13.Думанська В. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка*, 2015, № 3 (25). С. 75 – 86.
- 14.Красін С. А. Сутність поняття «готовність до усвідомленого батьківства (материнства). *Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*. Харків : ТОВ «Вид-во НТМТ», 2018. № 1 (87). С. 93–103.
- 15.Красін С. А. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 215–221.
- 16.Кучманіч І.М. Усвідомлене батьківство : навчально-методичний посібник / І. М. Кучманіч. Миколаїв. 245 с.
- 17.Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Запоріжжя, 2010. 258 с.
- 18.Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді : монографія. Хмельницький : Університет «Україна», 2017. 183 с.
- 19.Островська Н. Усвідомлене батьківство молоді як основа гармонійного розвитку дитини у сім'ї. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». 2015. № 10. С. 56–58.
- 20.Педагогічний словник для молодих батьків. К. : ДЦССМ, 2002. 348 с.

21. Перун М. Стадії розвитку материнства : психосоціальний аспект. *Вісник Львівського університету. Філософські науки: зб. наук. ст./* за ред. В. С. Топчина. Львів. 2009. Вип. 12. С. 225 – 234.
22. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
23. Рассказова О. І. Гендерний аудит освітнього середовища педагогічного ВНЗ як інноваційна форма імплементації гендерного компонента у вищу освіту. *Гендерна парадигма освітнього простору*. Кривий Ріг: ВЦ КДПІ ДВНЗ «КНУ», 2015. Випуск 2. С. 123 – 136.
24. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
25. Смалько О. Формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в процесі позааудиторної виховної роботи. Кандидат педагогічних наук. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. 270 с.
26. Ткачова Ю. Г. Підліткова вагітність – трагедія сучасності. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 3 (262). С. 43 – 50.
27. Трубавіна І. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками : наук.-метод. матеріали для працівників соц. служб, учителів, соц. педагогів, студентів пед. вузів. Київ: 2000. УДЦССМ. 88 с.
28. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: метод. матер. / за заг. ред. Г.М. Лактіонової. К. : Наук. світ, 2004. 107 с.
29. Федюшкіна К А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти. Кандидат педагогічних наук. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України. Київ, 2020. 315 с.
30. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

31. Шавровська Н. В., Смалиус Л. Н. Усвідомлене батьківство як інтегративне утворення юнацького віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р., № 2, Т. 2. С. 158 – 162.
32. Шкраб'юк В.С. Відмова від материнства як психологічна проблема. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 317 – 321.
33. Шмілик Н.Н. Психологічний аналіз змісту, структури та критеріїв суб'єктивної готовності до материнства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 253 – 259.